

Kulttuurien kohtaaminen: pakolainen, siirtolainen, paluumuuttaja

1. *Ongelmakentän alustus*

Eurooppa on poliittisesti ja taloudellisesti muuttunut muutaman viime vuoden aikana merkittävästi. Valtakeskittymät ovat järjestäytyneet uudelleen ja synnyttäneet samalla privatisoimis- ja demokratisoitusmaailman ohella dramaattisia konflikteja. Jako meihin ja muihin on saanut monin paikoin yltiö-nationalistisia piirteitä. Jugoslavian tilanne on muuttanut rauhallisen Keski-Euroopan sotanaäyttämöksi ja Saksassa tapahtuneet pakolaisvastaiset iskut ovat saaneet vastineensa Suomessa. Kaiken tämän keskellä eri etnisiin ryhmiin kuuluvat ja erilaisen identiteetin omaavat ihmiset järjestävät kuitenkin arkeaan selviytyäkseen eteenpäin.

Etnisyys ja identiteetti ovat nousseet esiin niin kansallisuuksia ja alueellisuutta kuin esimerkiksi uskontojakin koskevassa keskustelussa. Tässä yhteydessä käsiteltävän taustalta löytyvät erityisesti omat kokemuksemme suomalais-virolais-venäläisestä kaupunkitutkimusprojektista (Kirveennummi-Räsänen-Virtanen 1994) sekä ajatukset käynnistyneestä Pietarin kaupungin ja Leningradin alueen suomensukuista asukkaita koskevasta tutkimusprojektista.

”Vanha Eurooppa” on saanut seuraajakseen monimutkaisen etnisen ja alueellisen prosessin, jonka yllätykselliset käännteet ja vaikutukset eivät ole ennalta arvattavissa. Integraatiokeskustelussa niin auktoriteettien kuin kansanhimmentien mielipiteet vaihtelevat jyrkästi. Tutkittua tietoa monikulttuurisuudesta ja kulttuurisesta integraatiosta näyttää julkisuudessa olevan tarjolla varsin vähän. Etnisyys, identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen ovat kuitenkin laajasti nousseet etnologisen paradigman keskeisiksi osiksi (esim. Barth 1969; Daun-Ehn 1988; Niedermüller 1992, 21–33; Köstlin 1994, 5–; Kirveennummi-Räsänen-Virtanen 1994). Suomessa humanistinen kulttuurientutkimus ei kuitenkaan ole saanut sellaista asiantuntija-asemaa monikulttuurisuuden ja etnisten prosessien tutkimuksessa kuin sille tutkimuskentän todellisen laajuus-

den puolesta kuuluisi (vrt. *Etnisiä ryhmiä koskevan tutkimuksen järjestäminen Suomessa*. Etnistä tutkimusta selvittävän työryhmän muistio 1991:24).

Vaikka Suomea on totuttu pitämään suhteellisen monokulttuurisena maana, puhutaan täällä jo noin 150:tä kieltä ja vieraiden kulttuurien vaikutus on lisääntymässä monella tavoin. Kuitenkin vain noin 1 % maamme kansalaisista on ulkomaista alkuperää. Osuus on ETA-maiden pienin. Koska syntyjään ulkomaalaisia on Suomessa näin vähän, suomalaiset stereotyyppit kytkevät helposti yhteen niin paluumuuttajat, kiintiöpakolaiset ja turvapaikanhakijat kuin esimerkiksi avioitumisen kautta maahan asettuvat siirtolaiset (*siirtolaisuuden* ja *pakolaisuuden* määritelmistä ks. esim. Alitolppa-Niitamo 1993). Tietämättömyys ja epävarmuus on tosin molemminpuolista. Sen vähentämiseksi tulijat tarvitsevat tietoa vastaanottajamaan kulttuureista, asenteista ja arjessa selviytymisen malleista ja vastaanottajat tietoa vieraista kulttuureista ja kulttuurien kohtaamisesta. Kulttuurien kohtaaminen ei kuitenkaan liity pelkästään rajojen ylitse tapahtuvaan muuttoon, vaan myös maan sisäiseen liikkeeseen. Kaskisten selluloosatehtaan pystyttäjät ja Loviisan ydinvoimalaa 1970-luvulla rakentamaan saapuneet suomenkieliset muuttivat radikaalisti näiden ruotsinkielisten pikkukaupunkien olemusta. Etnisestä konfrontaatiosta tuli perhearjen osa (*Kaskö* 1985; Kirveennummi–Räsänen–Virtanen 1994). Näihin kohtaamisiin johtavien erilaisten kompleksisten prosessien laajempi ymmärtäminen on jo nyt yksi keskeisistä tehtävistä kulttuurien tutkimuksessa.

Etnisten ryhmien kohtaamisen tulkinnassa etnologian välineinä ovat erityisesti ihmiset ja heidän arkensa. Näin korostuu yksilöllisten kohtaloiden, elämäntarinoiden ja persoonallisten dokumenttien käyttö. Elämäkertojen keruu ja analysointi ovatkin keskeisiä metodeja tutkittaessa erilaisia muuttajaryhmiä. Kertomusten tulkinta on vaativa tehtävä, jonka yhteydessä on myös pohdittava tutkijan ja informantin suhdetta (Honko 1992). On kenties mahdollista löytää joitakin universaaleja tekijöitä, esim. muutosperiodit, kriisitilanteet, konfliktit ja muut vastaavanlaiset elämänvaiheita jäsentävät tilanteet. Kansatieteen ja folkloristiikan kenttätyömenetelmien yhteensovittaminen toimivaksi kokonaisuudeksi on vielä paljolti tekemättä (mm. Apo 1980, 187; Pentikäinen 1983; Tigerstedt–Roos–Vilkko 1992). Itse asiassa elämänhistorian analyysi on se tutkimuksen vaihe, jossa tarvitaan valaisevia esimerkkejä. Esimerkiksi J. P. Roos on rakentanut kirjoitettujen elämäkertojen kokoelman yksilön elämäнкаareen ja sukupolviin (Roos 1987, 48–). Hän erottaa suomalaisissa seuraavat neljä sukupolvea: sodan ja puutteen sukupolvi, sodanjälkeisen jälleenrakennuksen sukupolvi, suuren muutoksen sukupolvi (joka on syntynyt sodan aikana tai heti sen jälkeen) ja 1950-luvulla syntyneiden sukupolvi, jota voitaisiin nimittää lähiöiden sukupolveksi. Ajatusta voidaan soveltaa esimerkiksi haastateltuihin Inkerin suomalaisiin. Millaisessa asemassa ovat nykyään karkotuksen ja ”syrjässä elämisen” sukupolven edustajat ja kokemukset? Edelleen hahmottuvat kylmän rinnakkaiselon sukupolvi ja nuorim-

MUUTTAJIEN TAKSONOMIA		VAPAAEHTOISET		KULTTUURINEN	TURISTIT OPISKELIJAT TIETEENTEKIJÄT YM. VAPAAT MUUTTAJAT
		PAKOTETUT		POLIITTINEN	DIPLOMAATIT EU-EKSPERTIT
		TALOUDELLINEN	TALOUDELLINEN	VIERASTYÖLÄISET LIIKEMIEHET	
		TALOUDELLINEN		MAAN SISÄISET MUUTTAJAT	
		POLIITTINEN/ IDEOGINEN		VIERASTYÖLÄISET (FREMDARBEITER / GASTARBEITER)	
		SOTA		PAKOLAISET KARKOTETUT VANGIT PALUUMUUTTAJAT (AUSSIEDLER / ÜBERSIEDLER)	
		YMPÄRISTÖ		PAKOLAISET EVAKOT SOTILAAT (PERHEINEEN)	
				EKOLOGISET PAKOLAISET: SAASTUMINEN VESIEN SÄÄNNÖSTELY jne.	

Kuvio 1. Erilaisten muuttajatyypin taksonomia. Pääjako on tehty pakkomuuttajien ja vapaaehtoisten muuttajien välillä. Kansainvälinen terminologia vaihtelee suuresti; joillekin termeille ei löydy hyvää suomenkielistä vastinetta. Lähde: Räsänen 1994.

pana nouseva Suomeen muuton, rehabilitaation ja postsovetismin sukupolvi.

Yksi silmäänpistävimmistä piirteistä laajoissa kulttuurisissa, karttojen niemen vaihtumisena ja rajalinjojen uudelleen piirtämisenä toteutuvissa prosesseissa on ihmisten liike. Kulttuurit kohtaavat massamedian välityksellä mutta yhä enemmän myös fyysisessä todellisuudessa. Osa tästä liikkeestä on aina vapaaehtoista, mutta osa on esimerkiksi erilaisten konfliktien ja katastrofien sanelemaa ja säätelemää pakkosiirtolaisuutta. Ihmiset voivat siirtyä kotiseuduiltaan joko hallitsemattomasti (esim. Balkanin tapahtumat) tai karjalaisten evakkojen tapaan. Toisen maailmansodan aikoihin yli 400 000 karjalaista evakuoitiin luovutetulta alueelta ja asutettiin muualle Suomeen (Sallinen-Gimpl 1994). Viimeksi mainitun siirtymisen sävy oli kokonaan toinen kuin esimerkiksi Inkerinmaalta Siperiaan kuljetettujen inkeriläisten matka. Kumpaankin oleellisesti liittyvän kulttuurisokin ja stressin olemus ja vaikutukset ovat kuitenkin pääosin selvittämättä.

On huomautettu, että ”sodan pakottamiin muuttajiin” kuuluvat myös sotilashenkilöt perheineen. Kulttuurianalyttisen tarkastelunäkökulman mukaan heitä on nimitetty joko rauhanturvaajiksi tai miehittäjiksi. Hyviä esimerkkejä ovat viime aikoina olleet mm. Baltian maiden, Itä-Saksan ja Unkarin tilanteet. Postsovetismin aikaan kuuluva sotilashenkilöiden vetäytyminen entisestä Itä-Euroopasta on prosessi, jonka vaikutukset heijastuvat laajasti kyseisten maiden asukkaiden arkielämään. Pakkomuuttajiin voidaan lukea myös ekologiset pakolaiset. Suuret kansainvaellukset ovat usein sotatilan lisäksi johtuneet epäedullisista luonnonoloista. Toisaalta myös taloudellisen kasvun maksimoimiseksi rakennetut hankkeet ovat esimerkkejä ympäristöpakolaisista synnyttävisistä syistä. Erilaiset vesistöjen rakentamishankkeet ovat meilläkin selkeitä esimerkkejä tällaisista (esim. Ruotsala 1993).

Mitä enemmän erilaisista kulttuuriipiireistä peräisin olevia ryhmiä ja ihmisiä asettuu samaan tilaan ja joutuu tekemisiin toistensa kanssa, sitä enemmän korostuu ryhmien sisäisten ja välisten kulttuuristen välittäjien ja auttajien rooli. Ensimmäisenä tämä havaittiin toisen maailmansodan jälkeen alkaneen taloudellisen nousukauden aiheuttamana työvoimantarpeen lisääntymisenä, joka johti etnisten ongelmien korostumiseen työelämässä (*Ethnicity at work* 1979). Englanninkielinen ilmaisu *cultural broker* voidaan kääntää lähinnä kulttuuriagentiksi tai välittäjäksi, *container* liittyy puolestaan henkilöön, joka toimii erityisesti ammattiauttajana (vrt. *container* = säiliö tai tilava astia, Alitolppa-Niitamo 1993, 179). Näiden toiminta haastaa etnologeja soveltavaan tutkimukseen ja prosessien syvempään ymmärtämiseen etnografisen kuvauksen ohella. On myös syytä erottaa tietyn kulttuurisen tai etnisen ryhmän puolesta taistelemaan sitoutuneet tutkijat. Suomalaiset folkloristit ja etnologit ovat tavallaan aina olleet sitoutuneita: ”Yhtälailla folkloristit kuin etnologitkin ovat aina osallistuneet kansallisiin pyrkimyksiin tuottamalla niiden käyttöön kan-

sallisina symboleina käytettävää materiaalia” (P. Anttonen 1993a, 12; ks. myös Wilson 1985; P. Anttonen 1993b ja *Ethnologia Fennica* 1993 Vol. 21).

On syytä kysyä, mitä tapahtuu tai on tapahtunut olemassa olleille identiteeteille yhtäältä ”Vanhan Euroopan” aikana ja toisaalta luotaessa uusia kansallisia, etnisiä tai alueellisia identiteettejä monikansallisissa kohtaamistilanteissa. Mikä merkitys historialla ja perinteellä on uusien etnisyyksien ja identiteettien identifioinnissa? Miten kansallisvaltiot syntyivät ja millaisiksi niiden symbolit muodostuivat? Mikä niiden kestävyys on nykyisessä integraatio- ja disintegraatiopaineessa? (Agulhon 1993; Arnstberg [1989].)

2. Väestöliikkeiden taustaa ja terminologiaa

Suuria väestöliikkeitä tunnetaan jo esihistorialliselta ajalta (vrt. Suomessa nimitys *kansainvaellusaika*). Antiikin ja keskiajan taitteen väestöliikkeet aiheuttivat suuria mullistuksia. Napoleonin sodat muuttivat radikaalisti Euroopan karttaa ja kansallisuusliikkeitä syntyi kautta manteren. Suuret Venäjän kaltaiset imperiumit kiinnittivät jo varhain huomiota etnisiin ryhmiinsä, vaikka syyt olivat enemmänkin sotilaallisia ja poliittisia kuin kulttuurisia (vrt. Branch 1973).

Teollistuminen johti väestön muuttoon maaseudulta kaupunkiin, valtioiden sisällä yleensä, valtioiden välillä ja mannertenkin välillä. Eurooppalaisesta näkökulmasta erityisesti Amerikan-siirtolaisuus sai suuret mittasuhteet. Tämä käänsi myös tutkimuksen painopistettä kyseiseen suuntaan ja vaikutti terminologian vakiintumiseen.

Eurooppalaisten suurvaltojen hajoaminen ensimmäisen maailmansodan seurauksena muutti rajoja ja synnytti monia alueellisetnisiä vähemmistöryhmiä. Venäjän vallankumous ja sitä seurannut sisällissota aiheuttivat jopa 1,5 miljoonan ihmisen asettumisen entisen imperiumin rajojen ulkopuolelle aina Kiinasta läntiseen Eurooppaan (Gordenker 1987, 13). Sisäiset karkotukset olivat tuttuja jo tsaarinaikaan ja jatkuivat edelleen neuvostohallinnon aikana, jolloin ne muuttuivat laajoiksi etnisiksi puhdistuksiksi. Myöhemmin Italian ja Saksan fasistihallitukset aiheuttivat uuden ulkomaille suuntautuneen poliittisten pakolaisten virran. Etniset kansanmurhat jatkuivat, ja Itä-Saksasta, Tšekkoslovakiasta, Puolasta, Unkarista ja Jugoslaviasta muutti pakolaisia Länsi-Eurooppaan.

Tällä vuosisadalla Euroopassa on liikkunut ennennäkemätön määrä erilaisia etnisiä ryhmiä ja yksityisiä ihmisiä paikasta toiseen. Siirtymisten ja muutosten syyt ovat hyvin moninaisia. Esimerkiksi massaturismi on näytellyt tärkeää roolia näiden virtojen synnyttäjänä jo pitkään. Vaikka turismi ei suoraan johda laajoihin pysyviin muuttoliikkeisiin, se voi johtaa vaikutteiden ja käsitysten välittymiseen sekä eri kulttuurien ja etnisten ryhmien jäsenten

välisiin avioliittoihin ja sitä kautta pysyvään muuttoon (esim. McCannell 1989; Tuomi-Nikula 1989).

Muutolla tarkoitetaan ihmisen muuttoa 1) paikasta toiseen saman yhteisön tai alueen sisällä, 2) yhdestä yhteisöstä toiseen tai yhdeltä alueelta toiselle saman maan sisällä ja 3) yhdestä yhteisöstä toiseen yhteisöön toisessa maassa. Näin voidaan erottaa kaksi muuttujaa, jotka usein korreloivat keskenään. Ne ovat maantieteellinen etäisyys ja muutoksen suuruus tai laatu. On mahdollista, että ihminen muuttaa suhteellisen lähelle kilometreissä laskien mutta kokee suuria sosiokulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia eroja. Vastaavasti joku saattaa muuttaa hyvin kauas mutta joutua sellaiseen yhteisöön, joka on lähes identtinen lähtöpaikan kanssa (Furnham–Bochner 1990, 54).

Näitä monenlaisia liikkeitä, karkotuksia, pakolaisuutta tai migraatiota yleensä, kuvaava terminologia on moninaista. Etnologian painotukset poikkeavat joidenkin muiden tieteenalojen käytännöstä, ja lisäksi termistön merkitykset vaihtelevat kielestä toiseen. Englanninkieliset *migration* ja *migrant* ovat *muuton* tapaan suhteellisen neutraaleja termejä monenlaisten muuttoliikkeiden kuvaamiseksi. Suomalaiseen kielenkäyttöön ovat vakiintuneet sanat *migrantti* ja *emigrantti*. Paluumuuttajista on etnologiassa käytetty myös ilmaisuja *remigrantti* (esim. Lehtonen–Toivonen–Malinen 1994). Etnisen ryhmän status on myös usein erilainen riippuen siitä, miltä puolen rajaa tilannetta tarkastellaan: Romanian, Slovakian, Itävallan tai Saksan unkarilaiset, inkeriläiset (Neuvosto-) Venäjällä, venäläiset Virossa ennen ja jälkeen Neuvostoliiton hajoamisen taikka vierastyöläiset ja siirtolaiset Saksassa tai Ruotsissa. Vastaavalla tavalla myös itse termit muuttuvat. Saksassa korvattiin 1960-luvulla termi *Fremdarbeiter* 'vierastyöläinen' termillä *Gastarbeiter*, joka voitaisiin kääntää *vierailevaksi työläiseksi*. Etnisten erojen korostamista ei pidetty suotavana, koska Saksassa oleskelun oli tarkoitus jäädä tilapäiseksi (Herbert 1986, 9).

Muuton aiheuttamat psyykkiset vaikutukset ovat olleet runsaan tutkimuksen kohteena. S. D. Morrison on esittänyt joukon muuttujia, joilla näyttäisi kulttuurien kohtaamisen kannalta olevan sovellusarvoa etnologisessakin tutkimuksessa. Ne jakaantuvat kolmeen vaiheeseen seuraavasti: *Ennen muuttoa vaikuttavat muuttajat*: 1) muuttajan persoonallisuus, 2) elämäkokemukset, 3) kulttuuritausta, 4) vanhasta ympäristöstä lähdön syyt, 5) uuteen ympäristöön siirtymisen syyt. *Muuton aikana vaikuttavat muuttajat*: 6) muuttamisen/lähdön paine. *Muuton jälkeen vaikuttavat muuttajat*: 7) ympäristön asenteet muuttajaa kohtaan, valtion politiikka, akkulturoitumis-/integroitumisaine, taloudelliset mahdollisuudet, 8) lähiympäristön homogeenisuus, 9) odotusten ja pyrkimysten täyttyminen ja 10) muuttajan persoonallisuus. (Furnham–Bochner 1990, 106–107, alkuperäinen lähde Morrison 1973.)

Erilaisten kaoottisten joukkomuuttojen ja siirtojen aikana yksilöiden kohdat ovat olleet niin moninaisia, ettei ole helppoa löytää yhtä yhteistä nimitystä erilaisille ryhmille. Toisen maailmansodan jälkeen Saksassa oli miljoon-

nia siirtolaisia, joista liittoutuneet käyttivät nimitystä ”*displaced persons*”, asuinpaikoiltaan siirretyt henkilöt. Tässä yhteydessä käytetty *pakkosiirtolainen* on lähinnä vastaamassa edellä mainittua termiä. Toisaalta vapaaehtoinen muutto on ollut voimakasta maaseudulta teollisiin keskuksiin ja vähemmän kehittyneistä maista kehittyneempiin taloudellisiin keskuksiin (vrt. saksankielinen termi *Arbeitsmigrant*). Kyse on siitä, että uusi seutu vetää puoleensa ja lähtöpaikka tai -seutu työntää ihmiset liikkeelle (Hägström–Bordegård–Rosengren 1990, 8–9). Tämän perusteella voidaan periaatteessa erottaa mainitut kaksi päätyyppiä: vapaaehtoiset muuttajat ja pakkomuuttajat. Luokittelu ei suinkaan aina ole helppoa eikä tarpeellistakaan ja pakolaisten määrittäminen tekee tilanteesta entistä ongelmallisemman. Hyvin yleisesti pakolainen määritellään henkilöksi, joka fyysisten, taloudellisten, uskonnollisten tai poliittisten syiden tai sotatoimien vuoksi muuttaa kotiseudultaan. Tämä yleistävä määritelmä sopii laajemminkin eurooppalaisiin muuttoliikkeisiin.

Antropologisen tutkimuksen mukaan pakolaisuutta voi syntyä nälänhädän, jonkin etnisen tai muun ryhmän poliittisen vainon, sodan tms. seurauksena. Pakolaisongelmaan kuuluu muuton pakonomainen luonne, johon liittyvät monenlaiset sosiaaliset ja poliittistaloudelliset ongelmat. On todettu, että kaikki ne, jotka tuntevat itse olleensa pakotettuja muuttamaan, ovat pakolaisia. Pakkomuutto sisältää tällöin selvästi tajuttavan psykologisen vaaran aspektin (Gordenker 1987, 12). Poliittisista tai ideologisista (uskonnollisista) syistä muuttaneilla on yhteisenä kokemuksena joko pakeneminen kestäättömistä olosuhteista, maansisäinen karkotus tai karkotus ulkomaille. Tyypillisiä pakolaisia ovat olleet mm. entisestä DDR:stä paenneet, Vietnamin pakolaiset, chileläiset tai lähiseuduillamme inkeriläiset ja virolaiset.

Kulttuurien tutkimuksen näkemyksellä voi olla tärkeä asema valmisteltaessa erilaisia muuttajaryhmiä koskevia päätöksiä ja suunniteltaessa muuttajien sijoittamiseen liittyviä jatkotoimia. Yhdistyneet kansakunnat on ollut aktiivinen toimeksiantaja tehtäessä pakolaisia koskevia tutkimuksia, mutta esimerkiksi Suomessa vastaavat hankkeet ovat satunnaisia. Olkoonpa kysymys vapaaehtoisesta tai pakkomuutosta muuttajat kohtaavat uudessa asettumispai-kassaan kulttuurisen toiseuden, joka johtaa monenlaisiin vaihtoehtoihin niin tulokkaan kuin natiivinkin kannalta.

3. Etnisyys ja identiteetti kulttuurien kohtaamisessa

Onko etnologian keinoin ylipäätään mahdollista käsitellä niin monenlaisia muuttoliikkeitä tai siirtolais- ja pakolaisongelmia kuin edellä on hahmoteltu? Kulttuurien kohtaamisen tutkimuksessa voidaan luonnollisesti valita hyvin-kin erilaisia lähtökohtia. Aikaisemmassa tutkimuksessa on painotettu voimakkaasti kontaktien psykologista aspektia. Adaptaatioprosessia ei ole enää näh-

ty vain yhdensuuntaisena assimiloitumisena, vaan se on nähty monimuuttujaisena prosessina, jossa henkilökohtaiset tekijät on otettava huomioon. Eräät uusimmat puheenvuorot käsittelevät muuttamisen universaaleja selityksiä ja muuttajien vastavuoroista kulttuurista vaikutusta, jota Ulf Hannerz on kutsunut *globaaliksi kulttuuriseksi ekumeniaksi* tai *kreolisaatioksi* (Hannerz 1992, 265).

Niitä väestöryhmien stereotyyppisiä ominaisuuksia, jotka sopivat sellaisen termin kuten *Volk, folk, people, narod, kansa, rahvas, etninen ryhmä, heimo* jne. semanttisen prototyyppianalyysin perusteiksi, on eri yhteyksissä esitetty pääpiirteittäin samalla tavoin. Osa stereotyyppisistä ominaisuuksista (piirteistä) esiintyy eri tapauksissa eriasteisina. Tällaisia ovat hallinnollinen status, perusasuma-alue, kieli ja geneettinen alkuperä tai oikeastaan käsitys tästä (Koski 1993, 237). Näiden piirteiden tai paremminkin dimensioiden kanssa kombinoituu ihmisten tietoisuus omasta ryhmäidentiteetistään ja myös toisten tietoisuus yksilön ryhmäidentiteetistä (Herman 1979, 86).

Etnisellä ryhmällä tarkoitetaan tavallisesti joukkoa ihmisiä, joilla on sama alkuperä. Ryhmä määrittelee oman kulttuurisen erillaisuutensa toisiin ryhmiin verrattuna esimerkiksi kielen tai sosiaalisen yhteyden perusteella ja sillä on vankka yhteisten arvostusten, tapojen ja perinteiden ykseys (lojaliteetti). Joillakin etnisillä ryhmillä on lisäksi voimakas endogamia. Uskonto ja uskollisuuden tunne voivat myös olla etnisen ryhmän keskeisiä tunnuksia. Minkään etnisen ryhmän olemassaolo ei kuitenkaan ole itsestään selvä ja pysyvä asiointila, vaan se edellyttää aina toisen suorittamaa luokittelua ja ryhmittelyä. Etnisiä ryhmittelyjä ja luokitteluja onkin pidetty sosiaalisina prosesseina. (Herman 1979, 86; myös Lönnqvist 1981; Allardt–Starck 1981, 27.)

Pohjoismaisissa tutkimusraporteissa on etnisen vähemmistön käsitettä käytetty mm. saamelaisista, Tornionjokilaakson suomalaisista, koltista ja eskimoista. Maahanmuuttajaryhmistä käytetään Pohjoismaissa joko etnistä tai kieliryhmämääritelmää (*Invandring och invandrare i de nordiska länderna* 1994, 23; vrt. Liebkind 1994). Selvittämisen arvoisia kysymyksiä ovat mm. seuraavat kaksi: missä määrin perinteinen elämäntapa voi toimia distinktiivisenä ominaisuutena ja missä määrin stereotyyppiset asenteet vaikuttavat etniseen prosessiin?

Etnisen stereotypian (esim. Saressalo 1984, Tuomi-Nikula 1994) näkökulmasta voidaan tietty ryhmä erottaa muista sille annettujen etnisyyssmääreiden kautta. Esimerkiksi Loviisassa etninen stereotypia saatettiin kytkeä alueelliseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen. Monilla kaupunkilaisilla oli selvä käsitys esimerkiksi Määrilahden kerrostaloon alueesta, jota luonnehdittiin erityisesti suomenkielisten sosiaalitaustan, alkoholistien, työttömien ja yksinhuoltajien asuinalueeksi. Samalla kaikki alueen suomenkieliset rinnastettiin näihin ryhmiin. (Virtanen 1993, 42–43.) Etninen diskriminointi tarkoittaa puolestaan negatiivista asennetta tiettyyn etniseen ryhmään kuuluvia kohtaan. Syrjintä

perustuu usein fyysiseen ulkonäköön, esim. ihonväriin tai hiusten väriin. Syrjinnän taustalla oleva arkipäivän rasismi on tutkimuskohde, johon etnologian olisi laajemmin syytä puuttua, sillä asenne- ja arvoilmaston selvittämisestä saattaa olla laajempaakin hyötyä konfliktien estämiseksi.

Identiteetin käsite on saanut lisääntyvää merkitystä kulttuuritieteissä aina 1960-luvulta alkaen (ks. *Tradition and Cultural Identity* 1988). Pyrittäessä kehittämään edelleen akkulturaatioon liittyvien prosessien käsitteistöä havaittiin, että yksi kaikkein oleellisimmista akkulturaation dimensioista on etnisyys. Se liittyi läheisesti yksilön omaan näkemykseen omasta kulttuuristaan. Kulttuuritietoisuus viittaa yksilön omalle ryhmälle ominaisten kulttuurin piirteiden (esim. kieli, arvot, historia, ruoka jne.) tuntemukseen (Padilla 1981, 48; itseymmärryksestä ks. esim. Heikkinen 1989).

Ryhmän etninen identiteetti saatetaan ilmaista yhtäältä yhteisten kulttuurin piirteiden, yhteisten arvojen, normien ja symbolien avulla (Niedermüller 1992, 112). Toisaalta on olemassa yksilön identiteetti, joka voidaan ilmaista joko avoimesti tai salatusti. Salattu tai piiloidentiteetti on ongelmallinen ja vaikea havaita esimerkiksi yksilön elämässään kokemien traumaattisten kokemusten vuoksi. Kirjailija Aale Tynni, syntyjään inkeriläinen, kirjoitti kirjaansa *Inkeri, Inkerini*: ”Aloin haastatella vanhimpia sukulaisiani seitsenkymmenluvulla, kun ensimmäinen ajatus tämän tapaisesta teoksesta syntyi mielessäni. Moni inkeriläinen vielä tuolloin pelkäsi kertomansa julkaisemista, ja suunnitelmani jäikin vuosiksi lepäämään.” (Tynni 1990, 12.) Poliittiset olot ja valtion tai paikallisten viranomaisten toimet vaikuttavat etniseen identiteettiin ja sen avoimeen tai latenttiin ilmaisuun. Vielä 1990-luvullakin inkeriläiset suhtautuvat hyvin varauksellisesti monien asioiden kertomiseen.

Peter Niedermüller osoittaa Hermann Bausingeriin nojautuen, ”että sen mitä tarvitaan sosiaaliseen identiteettiin ei tarvitse nousta suoraan sosiaalisesti vuorovaikutuksesta; se tarvitsee vain sopivan (responding) ympäristön laajemmassa mielessä” ja edelleen ”että ympäristö ei ole mitään muuta kuin symbolinen yhteisö, joka rakentuu sosiaalisen identiteetin performanssista ja käytännöstä. Tämä symbolinen yhteisö ei välttämättä muodosta todellista – alueellista, ammatillista tai muuta – sosiaalista ryhmää.” (Niedermüller 1992, 112–113; Bausinger 1978, 207.) Erityisen mielenkiintoinen tekemäämme suomalais-virolais-venäläiseen kaupunkitutkimukseen liittyvä yhteys on Niedermüllerin toteamus, että sosialistisessa järjestelmässä ihmisillä oli yhtäältä oma ”mikromaailma”, joka muodostui heidän omasta läheisestä elinpiiristään (lifeworld). Toisaalta oli ”makrososiaalinen maailma”, joka heijasteli hallitsevan vallan odottamaa imagoa (image). Tämän dualismin takia ihmisten oli aina tiedettävä, missä seisovat, koska koko olemassaolo ja etninen identiteetti riippui tästä sisäisestä kulttuurisesta tiedosta. Tasapainoilu näiden kahden ”maailman” välillä aiheutti epävarmuutta rooleissa ja identiteettimalleissa ja sen tuloksena myös identiteettikriisin. Yksilön epävarma tilanne ei voinut

edistää yhteisen etnisen identiteetin tunnetta. (Niedermüller 1992, 119; Viron osalta vrt. Kirveennummi–Räsänen–Virtanen 1994.) Etninen identiteetti voi olla myös potentiaalinen resurssi. Sitä voidaan käyttää monenlaisissa vuorovaikutustilanteissa ja myös muuttaa kulloisenkin tilanteen mukaan.

4. Monietniset yhteiskunnat ja ryhmien väliset suhteet

Suomalaiset migraatiotutkimukset ovat pääasiassa suuntautuneet Ruotsiin, Amerikkaan ja Australiaan. Etnologisesta näkökulmasta tehdyt vastaavat tutkimukset ovat harvinaisempia (esim. M. Anttonen 1984, 1993; Tuomi-Nikula 1989; Häggström–Bordegård–Rosengren 1990). Vaikka kulttuurien kohtaamisesta on kirjoitettu suhteellisen paljon, ovat useimmat tapaustutkimukset jokseenkin soveltumattomia moniulotteisen tilanteen yleiseen analysointiin. Esimerkiksi mainitun ”Pietarin kaupungin ja Leningradin alueen suomensukuisten” tutkimushankkeen osalta kysymys ei ole yhdestä homogeenisestä ryhmän/heimon/kansan kulttuurista, vaan käsiteltävänä on useita ryhmiä: esimerkiksi inkeriläiset, inkeroiset, vatjalaiset, karjalaiset, vepsäläiset ja lisäksi vielä erikseen maaseutuväestö ja kaupunkilaiset. Suomensukuisten etnisten ryhmien keskinäisen kompleksisen suhteen lisäksi on huomioitava vuorovaikutus venäläisen valtakulttuurin kanssa.

Jos rajoitetaan vain etnisen ryhmän käsitteen käyttöön, saattaa vaarana olla ryhmän eristäminen laajemmasta kontekstista. Jabbourin mukaan etnisten ryhmittymien yli ja sisällä on muitakin ryhmittymiä, esim. maantieteellisiä (naapuruus, yhteisö, kaupunki, valtio, alue), ammattiin perustuvia (myös virkistykseen ja harrastuksiin) ja uskonnollisia (Jabbour 1993; vrt. Selmer 1988, *cultural groups*). Siten yksilö voi valita tapansa ilmaista itseään kulttuurisesti muistakin kuin pelkästään etnisistä vaihtoehdoista.

Yhteisötasolla tuloksena toistensa kanssa kontakteissa olevien ryhmien kohtaamisesta voidaan ajatella olevan neljä erilaista muotoa: kansanmurha (*genocide* eli harkittu politiikka kansallisuuden tai etnisen ryhmän hävittämiseksi), *assimilaatio*, *segregaatio* ja *integraatio*. Vain viimeksi mainittua muotoa voidaan pitää aitona yrityksenä ratkaista harmonisten monikulttuuristen suhteiden ongelma. (Furnham–Bochner 1990, 34.)

Kansanmurhaa ovat toimeenpanijat perustelleet oikeutetuksi monilla tavoin, mutta ei voi olla mitään pelottavampaa kuin kuulua etniseen ryhmään, jota systemaattisesti hävitetään. Kansanmurha-nimityksen asemesta on alettu käyttää ”etnistä puhdistusta”, mikä on luonut negatiivista leimaa koko *etnisyys*-käsitteen ympärille. *Assimilaatio*-termiä voidaan puolestaan käyttää kuvaamaan sitä, miten yksi kulttuuri ”nielaisee” toisen tai sulattaa toisen itsensä. Tämä tapahtuu silloin, kun kokonainen yhteiskunta vähitellen omaksuu tai on pakotettu omaksumaan dominoivamman kulttuurin tavat, arvot, elämänta-

van ja usein kielenkin. Useissa tapauksissa on todettu, että kulttuurien välillä, muutaman assimiloitumissukupolven jälkeen, vähemmistön jäseniä ei enää erota kulttuurisesti eikä aina fyysisestikään enemmistöstä, mikä lopulta aiheuttaa vähemmistökulttuurin täydellisen häviämisen.

Segregaatio viittaa harkittuun politiikkaan, joka johtaa eristymiseen. Segregoitumiselle impulssi yhteiskunnan tasolla voi tulla joko sen dominoivan enemmistön taholta, joka haluaa sulkea pois tietyn vähemmistöryhmän enemmistön korkeimmista asemista, instituutioista ja alueilta, tai vähemmistö itse voi aktiivisesti vaatia omia valtioita, kulttuurisia erillisalueita (enklaaveja), omia kouluja, etnisyyteen perustuvaa maanomistusta, omia suojelualueita (reservaatteja), seka-avioliittosanktioita jne.

Yllä mainitut ”ratkaisut” tarkoittavat kulttuurien välisten kontaktien vaikeuksien ratkaisemista eliminoimalla ne. Peruskysymys kuitenkin on, voivatko eri ryhmät elää yhdessä harmoniassa, ja jos voivat, niin millainen tuon suhteen pitäisi olla. On tärkeää korostaa, että assimilaatio ja integraatio ovat aivan eri termejä, niillä on aivan eri merkitys ja ne kuvaavat totaalisesti erilaisia prosesseja. Integraatio viittaa kunkin omaan kulttuuriseen ytimeen, joka suurempaan ryhmään sulaututtaessa saa osakseen yhtä tärkeän arvonnannon kuin valtaryhmä.

Samalla tavoin kuin edellä kontaktit yksilötasolla voivat saada neljä erilaista muotoa: ohitus (passing), liioiteltu sovinismi (exaggerated chauvinism), marginaalisuus (marginality) ja kulttuurinen sovittelu (cultural mediation). Usein yksilöt tullessaan tilanteisiin, joissa toisella kulttuurilla on korkeampi status, saattavat hylätä alkuperäisen kulttuurinsa ja omaksua uuden kulttuurin. Tällaisesta vaikutuksesta on käytetty nimitystä ”passing”. Yksilöt saattavat myös torjua uuden kulttuurin vaikutukset vieraina ja vetäytyä takaisin omaan kulttuuriinsa. Heistä saattaa näin tulla sotaisia nationalisteja ja sovinisteja. Kolmas vastaus, marginaalisuus, on kohtaamistilanteessa yhtä yleinen. Silloin yksilöt horjuvat kahden kulttuurin välillä eivätkä tunne kumpakaan omakseen. Tätä on nimetty ”marginaalisyndroomaksi”. Neljänneksi jotkut yksilöt näyttävät voivan yhdistää tai syntetisoida erilaisia kulttuurisia identiteettejä, mikä vastaa integraatiota yksilötasolla; tällöin tuloksena on aito kaksikulttuurisuus tai monikulttuurinen persoonallisuus. (Furnham–Bochner 1990, 26–27, 34.)

Vanhan Euroopan perintö ja uuden tulevaisuus näyttävät liittyvän monella tavoin edellä kuvattuihin etnisiin kysymyksiin. Toisen kulttuurin oppiminen tai alkuperäisen ”unohtaminen” on kuin kielen oppimista tai käyttämättä jättämistä. Kulttuurienvälisten kontaktien erilaiset reagoitavat eivät vielä ole täysin tunnettuja, mutta kohtaamisprosessin teoreettisen analyysin kehittäminen ja arjen vaihtoehtoisten strategioiden seuraaminen antavat mahdollisuuksia uusien vaihtoehtojen hahmottamiseen ja ymmärtämiseen. Erityisesti diakronisen analyysin puutteen on nähty estävän etnisyyden syvällistä ymmärtämis-

tä. (Herman 1979, 87.) Historian ja perinteen ymmärtäminen yhdeksi kulttuurien kohtaamisen prosessin tärkeäksi osaksi kuuluu kulttuurintutkijain keskeiseen tehtäväkenttään.

KIRJALLISUUS

- AGULHON, MAURICE 1993: Frankrike blir en nasjon. Problemer og kontroverser i nasjonsdebatten. *Det nære og det fremmende*. Vindu mot fransk etnologi. Redigeret og ovarsatt av BJARNE ROGAN. Oslo
- ALITOLPPA-NIITAMO, ANNE 1993: *Kun kulttuurit kohtaavat*. Matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Helsinki.
- ALLARDT, ERIK – STARCK, CHRISTIAN 1981: *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta*. Juva.
- ANTTONEN, MARJUT 1984: Suomalaisiirtolaisten akkulturoituminen Pohjois-Norjassa. *Jyväskylän yliopisto. Etnologian laitos. Tutkimuksia* 18. Jyväskylä.
- 1993: Cultural Adaptation and Ethnic Identity of Finnish Immigrants in Northern Norway. *Interacting Communities. Studies on some Aspects of Migration and urban Ethnology*. Ed. ZSUZSA SZARVAS. Budapest.
- ANTTONEN, PERTTI J. 1993a: The making of nations and nationals as a folkloristic research topic. *NIF Newsletter* 3/1993. Turku.
- 1993b: *Tradition and its study as discursive practice: Modern and postmodern perspectives on Folklore research*. Facsimile. U.M.I. Dissertation Information Service.
- APO, SATU 1980: Alina Vaittinen, kirjoittava kertoja. *Kertojat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Helsinki.
- ARNSTBERG, KARL-OLOV (sine anno): *Svenskhet*. Den kulturförnekande kulturen. Malmö.
- BARTH, FREDRIK (ed.) 1969: *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen: Universitetsförlaget.
- BAUSINGER, HERMANN – JEGGLE, UTZ – KORFF, GOTTFRIED – SCHARFE, MARTIN 1978: *Grundzüge der Volkskunde*. Darmstadt.
- BRANCH, MICHAEL 1973: A. J. Sjögren Studies in the North. *Suomalais-ugrilaisen seuran toimintuksia* 152. Helsinki.
- DAUN, ÅKE – EHN, BILLY (red.) 1988: *Blandsverige*. Kulturskillnaden och kulturmöten. Stockholm.
- Ethnicity at work*. Edited by SANDRA WALLMAN. MacMillan. London.
- Ethnologia Fennica*. Finnish Studies in Ethnology. Vol. 21. Helsinki.
- Etnisiä ryhmiä koskevan tutkimuksen järjestäminen Suomessa*. Etnistä tutkimusta selvittävän työryhmän muistio 1991:24. Helsinki.
- FEJÓS, ZOLTÁN 1993: Migration and culture contact: Threat or creolization? *Interacting Communities*. Studies on Some Aspects of Migration and Urban Ethnology. Ed. ZSUZSA SZARVAS. Budapest.
- FURNHAM, ADRIAN – BOCHNER, STEPHEN 1990 (1986): *Culture shock*. Psychological reactions to unfamiliar environments. Routledge, London and New York.
- GORDENKER, LEON 1987: *Refugees in International Politics*. Groom Helm. London & Sydney.
- HANNERZ, ULF 1992: *Cultural complexity: Studies in the social organisation of meaning*. Columbia UP. New York.
- HEIKKINEN, KAIJA 1989: Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. *Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja*. University of Joensuu. *Publications in the Humanities*. N:o 9. Joensuu.
- HERBERT, ULRICH 1986: *Geschichte der Ausländer – Beschäftigung in Deutschland 1880 bis 1980*. Saisonsarbeiter. Zwangsarbeiter. Gastarbeiter. Verlag J. H. W. Dietz Nachf. Bonn.
- HERMAN, HARRY VJEKOSLAV 1979: Dishwashers and Proprietors. Macedonians in Toronto's restaurant trade. *Ethnicity at work*. Edited by SANDRA WALLMAN. MacMillan. London.
- HONKO, LAURI 1992: Dialogisesta kenttämestodista. *Sananjalka* 34. Turku.
- HÄGGSTRÖM, NILS – BORDEGÅRD, LARS-ERIK – ROSENGREN, ANNETTE 1990: *När finländarna kom*. Migration Finland-Sverige efter andra världskriget. Statens institut för byggnadsforskning. Gävle.
- Invandring och invandrare i de nordiska länderna*. TemaNord 1994:515. Nordiska Ministerrådet. Köbenhavn.

- JABBOUR, ALAN 1993: Ethnicity and Identity in America. *Folklife Center News*. Spring 1993. Volume XV, number 2.
- Kaskö. Kontinuitet och förändring i en småstad. Red. A-M. ÅSTRÖM. Hangö 1985.
- KIRVEENNUMMI, ANNA – RÄSÄNEN, MATTI – VIRTANEN, TIMO J. (eds.) 1994: Everyday life and Ethnicity. Urban families in Loviisa and Võru 1988–1991. *Studia Fennica Ethnologica* 2. Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1993: Kansa. *Systeemi ja poikkeama*. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993. Toim. SIRKKA SAARINEN, JORMA LUUTONEN, EEVA HERRALA. Turku.
- KÖSTLIN, KONRAD 1994: Das Ethnographische Paradigma und die Jahrhundertwenden. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 24:1. Copenhagen.
- LEHTONEN, TERHI – TOIVONEN, ANU – MALINEN, PIRKKO 1994: *Finns in Ingermanland – Ingrians in Finland*. A Case Study of the Ingrian Migrants in Turku. Julkaisematon esitelmä V:ssä suomalais-unkarilaisessa kansatieteellisessä symposiumissa Raumalla.
- LIEBKIND, KARMELA (toim.) 1994: *Maahanmuuttajat*. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki.
- LÖNNQVIST, BO 1981: *Suomenruotsalaiset*. Jyväskylä.
- MCCANNEL, DEAN (1976) 1989: *The Tourist*. A new Theory of the Leisure Class. New York, Dublin, Melbourne, Johannesburg, Madras.
- MORRISON, S. D. 1973: Intermediate variables in the association between migration and mental illness. *International Journal of Social Psychiatry* 19. London.
- NIEDERMÜLLER, PÉTER 1992: The search for identity: Central Europe between tradition and modernity. *Tradition and modernisation*. Plenary Papers read at the 4th International Congress of the Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore. Edited by REIMUND KVIDELAND. NIF Publications No. 25. Kaarina.
- PADILLA, AMADO M. 1981: *Acculturation*. Theory, Models and some new Findings. Boulder. Colorado.
- PENTIKÄINEN, JUHA 1983: Elämänhistoria, laiminlyöty tutkimusalue. *Temaattinen elämäkerta etnologisena ja museaalisena tutkimusmenetelmänä*. Seminaari 19.3.1982. Seurasäätiön toimitteita 5. Helsinki.
- ROOS, J. P. 1987: *Suomalainen elämä*. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 454. Helsinki.
- RUOTSALA, HELENA 1993: Water Regulation and Local Inhabitants. A Study of Ecological Refugees in Northern Finland. *Interacting Communities. Studies on Some Aspects of Migration and Urban Ethnology*. Ed. ZSUZA SZARVAS. Budapest.
- RÄSÄNEN, MATTI 1994: *Displaced persons*. Plenum-esityelmä V:ssä suomalais-unkarilaisessa kansatieteellisessä symposiumissa Raumalla 1994.
- SALLINEN-GIMPL, PIRKKO 1994: Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. *Kansatieteellinen arkisto* 40. Helsinki.
- SARESSALO, LASSI 1983: Identiteettien nurja puoli; etnisten stereotyyppien tarkastelua. *Sananjalka* 25. Turku.
- SELMER, JØRGEN 1988: "Cultural Groups" and the study of lifestyles and cultural identity. *Tradition and Cultural Identity*. NIF Publications No. 20. Ed. LAURI HONKO. Uppsala.
- SUOJANEN, PÄIVIKKI 1982: Elämänhistoriallinen tutkimustapa. Kulttuurin kenttätutkimus. Toim. PÄIVIKKI SUOJANEN ja LASSI SARESSALO. *Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisu* 9. Tampere.
- TIGERSTEDT, CHRISTOFFER – ROOS, J. P. – VILKKO, ANNI (red.) 1992: *Självbiografi, Kultur, Liv*. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap. Stockholm.
- Tradition and Cultural Identity*. NIF Publications No. 20. Ed. LAURI HONKO. Uppsala.
- TUOMI-NIKULA, OUTI 1989: Saksansuomalaiset. *Suomi* 148. Mänttä.
- 1993: Wechselwirkung der Akkulturation und Identität bei den finnischen Migrantinnen in Deutschland. *Interacting Communities. Studies on Some Aspects of Migration and Urban Ethnology*. Ed. ZSUZA SZARVAS. Budapest.
- 1994: "Saksalaisuus" kansatieteellisen stereotyyppitutkimuksen kohteena. Arki ja ympäristö. *Scripta Ethnologica Aboensia* 41. *Turun yliopiston kansatieteen julkaisu*. Turku.
- TYNNI, AALE 1990: *Inkeri. Inkerini*. Helsinki.
- WILSON, WILLIAM A. 1985: *Kalevala ja kansallisuusaate*. Jyväskylä.
- VIRTANEN, TIMO J. 1990: The Urban Family in two Societies. Aspects of a joint Finnish-Soviet project. *Ethnologia Fennica*. Finnish Studies in Ethnology. Vol. 18. Helsinki.

MATTI RÄSÄNEN – TIMO J. VIRTANEN: *Cultural contact: refugee, migrant, remigrant*

One of the most popular topics in European ethnological discourse for some time has been culture contact. In Europe, both political and economic powers have been reorganized, creating a situation in which migration, nationalism and ethnicity have taken on new content. These themes seem to be a growing research sector in Finnish ethnology as well. In ongoing processes, for instance, migrants, refugees and remigrants move from one place to another, involving various cultural contacts at the level of everyday life. In adapting to new situations, people also build up new identities and everyday lives, in the senses of both locality and ethnicity. The question is worth asking, what is the role of history and tradition in these rebuilding processes? What kinds of solutions are available to individuals or to an ethnic minority as a whole? These questions will be important in a joint Finnish-Russian research project which is now beginning, dealing with the Ingrian Finns in St. Petersburg and in the surrounding region.

Migrants can be roughly divided into two categories: displaced persons and voluntarily migrating persons. The actual multiplicity of different types of migrants, however, can be seen from the terms in use. In addition to quite neutral terms, such as migrant and migration, we also use more precise terms, such as the German *Fremdarbeiter/Gastarbeiter/Arbeitsmigrant*. The meaning of the term also depends on the point of view: the same group can be seen as peacemakers or as intruders (cf. the situation in the former East European countries.) Ethnological research can help in understanding these macroprocesses, but also in solving or reducing the degree of culture shock and stress on the individual level. In this connection, the role of cultural 'brokers' and 'containers' is important. These contacts also reflect ethnic stereotypes and ethnic discrimination. Ethnic identity can be seen both as an individual phenomenon (open or hidden) and as collective values, norms and symbols. Ethnicity, however, is only one way of seeing an individual's place in cultural networks. There are many other "cultural groups" which affect everyday life.

The relationship between the majority and the minority is expressed in different ways on the individual and the group level. These relations also have different outcomes. On the group level there are four main categories: genocide, assimilation, segregation and integration. Individuals also face four possibilities: passing, exaggerated chauvinism, marginality and cultural mediation.